

УДК 159.923

Гнускіна Г.В.

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ У ПІДПРИЄМЦІВ: ЗВ'ЯЗОК МІЖ РІВНЕМ ВИРАЖЕНОСТІ ТА ЧИННИКАМИ МЕЗОРІВНЯ

Гнускіна Г.В. Професійне вигорання у підприємців: зв'язок між рівнем вираженості та чинниками мезорівня. У статті проаналізовано рівень вираженості складових професійного вигорання у підприємців. Розкрито зв'язок між вираженістю професійного вигорання та чинниками мезорівня (форма реєстрації підприємців; сфера підприємницької діяльності; кількість людей, які працюють в організації). Показано, що такі складові професійного вигорання, як «емоційне напруження» та «редукція особистих досягнень», є менш вираженими у підприємців-юридичних осіб, а вираженість складових «деперсоналізація» та «редукція особистих досягнень» зменшується в організаціях з більшою кількістю людей. Констатовано підвищення вираженості складової «деперсоналізація» у підприємців, які працюють на виробництві.

Ключові слова: підприємці; професійне вигорання; чинники мезорівня; форма реєстрації підприємців; сфера підприємницької діяльності; кількість людей, які працюють в організації.

Гнускіна А.В. Профессиональное выгорание у предпринимателей: связь между уровнем выраженности и факторами мезоуровня. В статье проанализировано уровень выраженности составляющих профессионального выгорания у предпринимателей. Раскрыта связь между выраженностью профессионального выгорания и факторами мезоуровня (форма регистрации предпринимателей; сфера предпринимательской деятельности; количество людей, которые работают в организации). Показано, что такие составляющие профессионального выгорания, как «эмоциональное напряжение» и «редукция личных достижений», являются менее выраженным у предпринимателей-юридических лиц, а выраженность составляющих «деперсонализация» и «редукция личных достижений» уменьшается в организациях с большим количеством людей. Констатировано повышение выраженности составляющей «деперсонализация» у предпринимателей, которые работают на производстве.

Ключевые слова: предприниматели; профессиональное выгорание; факторы мезоуровня; форма регистрации предпринимателей; сфера предпринимательской деятельности; количество людей, которые работают в организации.

Постановка проблеми. Розвиток підприємництва в Україні є одним із суттєвих векторів соціально-економічних трансформацій, які відбуваються в нашій країні протягом останніх десятиріч. Наряду із певними досягненнями в цій сфері, можна говорити про наявність у вітчизняних підприємців значної кількості труднощів (відсутність достатньої підтримки з боку держави, недосконалість законодавчої бази, економічних ресурсів, традицій ведення підприємництва, політичного напруження в країні тощо), що обумовлює виникнення багатьох негативних феноменів в їх діяльності, одним із яких є професійне вигорання. Указана проблема стосовно українських підприємців є практично не дослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури показує, що проблема психологічних особливостей підприємницької діяльності знайшла певне відображення в роботах зарубіжних [1; 5; 11 та ін.] та українських [2; 8 та ін.] учених. Разом із тим, ця проблемане є пріоритетною темою серед згаданих досліджень, оскільки ще зовсім донедавна основними напрямками дослідження підприємницької діяльності було дослідження, насамперед, управлінсько-економічних чинників, які впливають на ефективність підприємницької діяльності, тобто, насамперед, на отримання прибутку. Особистість ж самого підприємця, його емоційне сфера, психічне здоров'я тощо досить часто залишались поза увагою дослідників.

Одним із важливих аспектів проблеми професійного вигорання підприємців є, на наш погляд, вивчення чинників, які обумовлюють вираженість професійного вигорання. Ця проблема тією чи іншою мірою досліджувалась на матеріалі діяльності фахівців, які працюють в державній службі [3], освіті [10], банківській сфері [7]. Разом із тим, вона практично не вивчалась стосовно аналізу професійного вигорання у підприємців.

Нами в наших попередніх публікаціях [4] висвітлено вплив чинників мікрорівня, зокрема, організаційно-професійних характеристик підприємців, на вияви професійного вигорання. Серед названих чинників було проаналізовано освітні (рівень та тип освіти підприємців), професійні (стаж підприємницької діяльності, досвід управлінської діяльності та підприємництва, тривалість робочого дня, наявність вихідних днів) та інші характеристики підприємців. Разом із тим, не менш важливим є дослідження впливу чинників мезорівня, які стосуються організації, на вияви професійного вигорання.

Виходячи із актуальності проблеми та її недостатньої розробки, нами визначено таку мету дослідження: дослідити вираженість професійного вигорання у підприємців та проаналізувати його зв'язок з чинниками мезорівня.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Для вивчення вираженості складових синдрому «професійного вигорання» використовувався опитувальник «Синдром «вигорання» в професіях системи «людина-людина» К. Маслач і С. Джексон [9].

Вивчення організаційно-професійних характеристик підприємців здійснювалося за допомогою авторської анкети-«паспортички».

У дослідженні взяло участь 302 підприємці Дніпропетровської області.

За формою реєстрації підприємницької діяльності підприємці були розподілені таким чином: 80,7% із них були фізичними особами, 19,3% – юридичними особами.

За сферою підприємницької діяльності підприємці утворили такі групи: 56,8% підприємців працювали у сфері торгівлі, 30,4% – у сфері надання послуг та 12,8% – у сфері виробництва.

Що стосується кількості людей, що працюють в організації, то підприємці були розподілені таким чином: 86,6% опитаних працювали в організаціях, в яких працює до 10 осіб, а 13,4% – в організаціях, в яких працює від 11 до 30 осіб.

Математична обробка даних здійснювались за допомогою комп'ютерного пакета статистичних програм SPSS (версія 13). Для статистичної обробки та аналізу даних використовувались методи описової статистики та кореляційний аналіз

Проаналізуємо, насамперед, дані, які стосуються вираженості «професійного вигорання» у підприємців.

У процесі дослідження встановлено, що для досить великої кількості підприємців характерна наявність основних складових синдрому «професійного вигорання» (табл. 1).

Таблиця 1

**Рівень вираженості складових синдрому «професійного вигорання»
(у % від загальної кількості опитаних)**

Складові «професійного вигорання»	Рівень вираженості		
	Низький	Середній	Високий
Емоційне виснаження	18,7	43,0	38,3
Деперсоналізація	27,3	32,7	40,0
Редукція особистих досягнень	18,3	35,2	46,5

Так, високий рівень такої складової «професійного вигорання», як «емоційне виснаження» (зниження емоційного фону, байдужість або емоційне перенасичення та ін.), виявлено у 38,3% опитаних підприємців. Високий рівень вираженості наступної складової, якою є «деперсоналізація» (деформації стосунків з клієнтами, підлеглими та ін.), зафіксовано у 40,0 % опитаних. І високий рівень ще однієї складової – «редукції особистих досягнень» (негативне оцінювання себе, своїх професійних досягнень та успіхів та ін.) – констатовано у 46,5% підприємців.

Отже, більше ніж третина опитаних підприємців мають високий рівень вираженості всіх складових синдрому «професійного вигорання». І найбільш вираженим серед них є така складова, як «редукція особистих досягнень». Скоріше за все, це можна пояснити складністю підприємницької діяльності взагалі, і, зокрема, в складних соціально-економічних умовах її здійснення в Україні. Отримані дані свідчать, на наш погляд, про достатньо серйозні психологічні проблеми в діяльності підприємців та необхідність надання їм психологічної допомоги з даного питання.

Далі проаналізуємо взаємозв'язок вираженості складових «професійного вигорання» та чинників мезорівня (табл. 2).

Зазначимо, що нами [6] було виділено три групи чинників мезорівня: а) форма реєстрації (фізична особа; юридична особа); б) сфера підприємницької діяльності (торгівля; надання послуг; виробництво; в) кількість осіб в організації (організації, де працює 10 працівників; організації, де працює від 11 до 30 осіб).

Таблиця 2

Взаємозв'язок вияву складових «професійного вигорання» та чинників мезорівня

Складові «професійного вигорання»	Чинники мезорівня (коефіцієнт кореляції (r_s))		
	Форма реєстрації	Сфера підприємництва	Кількість людей в організації
Емоційне виснаження	$-0,204^{**}$	0,076	-0,102
Деперсоналізація	-0,119	$0,167^{**}$	$-0,197^{**}$
Редукція особистих досягнень	$-0,284^{**}$	-0,065	$-0,185^{**}$

** $p < 0,01$

Аналіз отриманих даних показав достатньо вираженого зв'язку між складовими синдрому «професійного вигорання» та чинниками мезорівня. Про це свідчить наявність 5 статистично значущих зв'язків (із потенційних 9) між складовими синдрому «професійного вигорання» та всіма чинниками мезорівня.

Що стосується форми реєстрації підприємців, то, як видно із табл. 2, у підприємців, які зареєстровані як юридичні особи, рівень вираженості синдрому «професійного вигорання» менший, ніж у підприємців, які зареєстровані як юридичні особи. Указана закономірність проявилась стосовно таких складових синдрому «професійного вигорання», як «емоційне виснаження» ($r_s = -0,204$, $p < 0,01$) та «редукція особистих досягнень» ($r_s = -0,284$, $p < 0,01$). Очевидно, здійснення підприємницької діяльності в рамках організації, як це відбувається у підприємців-юридичних осіб, більше захищає підприємців від негативних зовнішніх впливів, підвищує більшу відповідальність підприємців за інших людей і, в результаті, знижує байдужість або емоційне перенасичення підприємців та ін. Окрім того, скоріше за все, це створює більше можливостей для організації професійної діяльності підприємців, їх професійної підприємців і, відповідно, знижує негативне оцінювання себе, своїх професійних досягнень та успіхів та ін.

Таким чином, можна говорити про те, що підприємці-фізичні особи більше, ніж підприємці-юридичні особи, потребують уваги щодо профілактики “емоційного виснаження” та “редукції особистих досягнень”.

Також констатовано наявність статистично значущого зв'язку між сферою підприємництва та такою складовою синдрому “професійного вигорання”, як «деперсоналізація» ($r_s=0,167$, $p<0,01$). Суть такого зв'язку полягає в тому, що вираженість даної складової вища у підприємців, які працюють у сфері виробництва, ніж у тих підприємців, які працюють у сфері послуг і особливо в сфері торгівлі. Напевне, це можна пояснити більшою складністю у здійсненні професійної діяльності в сфері виробництва, як за змістом, так і за організацією, що і обумовлює, відповідно, вищий рівень деформації стосунків з клієнтами та підлеглими у підприємців, які працюють у цій сфері.

Отже, можна зробити висновок, що особливої уваги в плані профілактики та подолання “деперсоналізації” потребують підприємці, які працюють у сфері виробництва.

Окрім того, у дослідженні констатовано наявність статистично значущих зв'язків між таким показником, як “кількість людей, які працюють в організації”, та такими складовими синдрому «професійного вигорання», як «деперсоналізація» ($r_s=-0,197$, $p<0,01$) та “редукція особистих досягнень” ($r_s=-0,185$, $p<0,01$). Суть цієї закономірності проявляється в тому, що зі збільшенням кількості людей, які працюють в організації, вираженість даних складових синдрому “професійного вигорання” зменшується. Очевидно, що збільшення кількості працівників, які працюють в організації, підвищує рівень відповідальності підприємців за забезпечення взаємодії, як всередині організації, так при її взаємодії з соціумом, а також для забезпечення ефективності професійної діяльності, що знижує, відповідно, деформацію стосунків з клієнтами та підлеглими та негативне оцінювання себе, своїх професійних досягнень та успіхів.

Отже, можна говорити про те, що організації із меншою кількістю працівників потребують більшої уваги в контексті профілактики та подолання “деперсоналізації” та “редукції особистих досягнень” як складових синдрому.

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Більше ніж третина опитаних підприємців мають високий рівень вираженості всіх складових синдрому «професійного вигорання».
2. Найбільш вираженою серед складових професійного вигорання є «редукція особистих досягнень».
3. Існує зв'язок між вираженістю складових професійного вигорання та чинниками мезорівня (форма реєстрації підприємців; сфера підприємницької діяльності; кількість людей, які працюють в організації):
 - а) “емоційне напруження” та “редукція особистих досягнень” є менш вираженими у підприємців-юридичних осіб;
 - б) “деперсоналізація” та “редукція особистих досягнень” зменшується в організаціях з більшою кількістю людей;
 - в) “деперсоналізація” є найбільш виражена у підприємців, які працюють на виробництві.
3. Отримані дані свідчать про необхідність спеціальної підготовки підприємців стосовно профілактики та подолання синдрому «професійного вигорання», з урахуванням виявлених закономірностей.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень автор вбачає в дослідженні зв'язку між вираженістю професійного вигорання підприємців та їх особистісними характеристиками (мотивація, підприємницькі здібності, локус контролю тощо).

Список використаних джерел

1. Акперов И.Г. Психология предпринимательства : учеб. пособие / И.Г. Акперов, Ж.В. Масликова. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 544 с.
2. Варналій З.С. Основи підприємництва : навч. посіб. – [3-тє вид., випр. і доп.] / З.С. Варналій. – К. : Знання-Прес, 2006. – 350 с.
3. Грубі Т.В. Психологічні чинники професійного вигорання працівників державної податкової служби України / Т.В. Грубі // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка ; за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К., 2008. – Т.1. – Ч.20. – С. 42–45.
4. Зав'ялова Е.К. Психология предпринимательства : учеб. пособие / Е.К. Зав'ялова, С.Т. Посохова. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2004. – 296 с.
5. Карамушка Л.М. Особливості прояву синдрому «емоційного вигорання» у працівників банківських структур / Л.М. Карамушка, Т.В. Зайчикова, О.І. Панасюк // Актуальні проблеми психології. – Том 1 : Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Міленіум, 2005, част.16. – С. 75–79.
6. Креденцер О.В. Аналіз основних психологічних ознак підприємницької діяльності сфери торгівельного бізнесу / О.В. Креденцер // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка ; за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К., 2010. – Т.1. – Ч. 25–26. – С. 320–329.
7. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности / под ред. Г.С. Никифорова, М.А. Дмитриевой, В.М. Снеткова. – СПб. : Речь, 2001. – С. 276–282.
8. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін.-тів післядиплом. освіти / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, Т.В. Зайчикової. – К. : Міленіум, 2004. – 264 с.
9. Урбанович А.А. Психология управления / А.А. Урбанович. – М. : Харвест, 2003. – 640 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Akperov I.G. Psihologija predprinimatel'stva : ucheb. posobie / I.G. Akperov, Zh.V. Maslikova. – M. : Finansy i statistika, 2003. – 544 s.

2. Varnalij Z.S. Osnovi pidpriemnictva : navch. posib. – [3-te vid., vipr. i dop.] / Z.S. Varnalij. – K. : Znannya-Pres, 2006. – 350 s.
3. Grubi T.V. Psihologichni chinniki profesijnogo vigorannja pracivnikov derzhavnoji podatkovoji sluzhbi Ukraini / T.V. Grubi // Aktual'ni problemi psihologiji : zb. nauk. prac' Institutu psihologiji im. G.S. Kostjuka ; za red. S.D. Maksimenka, L.M. Karamushki. – K., 2008. – T.1. – Ch.20. – S. 42–45.
4. Zav'jalova E.K. Psihologija predprinimatel'stva : ucheb. posobie / E.K. Zav'jalova, S.T. Posohova. – SPb. : Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 2004. – 296 s.
5. Karamushka L.M. Osoblivosti projavu sindromu «emocijnogo vigorannja» u pracivnikov bankivskih struktur / L.M. Karamushka, T.V. Zajchikova, O.I. Panasjuk // Aktual'ni problemi psihologiji. – Tom 1 : Social'na psihologija. Organizacijna psihologija. Ekonomichna psihologija : zb. naukovih prac' Institutu psihologiji im. G.S. Kostjuka APN Ukraini / za red. S.D. Maksimenka, L.M. Karamushki. – K. : Milenium, 2005, chast.16. – S. 75–79.
6. Kredencer O.V. Analiz osnovnih psihologichnih oznak pidprijemnic'koho dijal'nosti sferi torgivel'nogo biznesu / O.V. Kredencer // Aktual'ni problemi psihologiji : zb. nauk. prac' Institutu psihologiji im. G.S. Kostjuka ; za red. S.D. Maksimenka, L.M. Karamushki. – K., 2010. – T.1. – Ch. 25–26. – S. 320–329.
7. Praktikum po psihologii menedzhementa i professional'noj dejatel'nosti / pod red. G.S. Nikiforova, M.A. Dmitrievoj, V.M. Snetkova. – SPb. : Rech', 2001. – S. 276–282.
8. Sindrom «profesijnogo vigorannja» ta profesijna kar'jera pracivnikov osvithih organizacij: genderni aspekti : navch. posib. dlja stud. vishh. navch. zakl. ta sluhachiv in-tiv pisljadiplom. osviti / za nauk. red. S.D. Maksimenka, L.M. Karamushki, T.V. Zajchikovoї. – K. : Milenium, 2004. – 264 s.
9. Urbanovich A.A. Psihologija upravljenja / A.A. Urbanovich. – M. : Harvest, 2003. – 640 s.

Hnuskina, G.V. Burnout among entrepreneurs: the links between the severity of symptoms and meso-level factors.

On the basis of the empirical study results the author analyzes the levels of the components of entrepreneurs' burnout (emotional exhaustion, depersonalization, reduction of personal achievements). More than a third of the respondents were shown to have high levels of burnout with the reduction of personal achievements being the most pronounced burnout symptom.

The author identified the following three groups of meso-level factors that affected the severity of burnout among businessmen: a) the business registration form (individual, legal entity), b) the specialization of business (trade, services, manufacturing), and c) the number of workers in the organization (organizations that employ no more than ten workers, organizations that employ 11 to 30 people).

The investigation found out the relationships between the severity of burnout and some meso-level factors. The emotional tension and reduction of personal achievements were less developed in the entrepreneurs registered as legal entities, whereas the severity of depersonalization and reduction of personal achievements were lower in the organizations that employed larger numbers of workers. Besides, the entrepreneurs who specialized in manufacturing had higher levels of depersonalization.

Keywords: entrepreneurs; burnout; meso-level factors; business registration form; specialization of business; number of people working in the organization.

Відомості про автора

Гнускіна Ганна Володимирівна, аспірантка лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Київ, Україна.

Hnuskina, Hanna Volodymyrivna, postgraduate student, laboratory of organizational psychology, G.S. Kostyuk Institute of psychology, NAPS of Ukraine, Kiev, Ukraine.

E-mail: anna-mart@live.com

УДК 159.938.363.2:88.373

Захаріяш Л.П.

ВПЛИВ ОБРАЗУ-ТИПАЖУ ПІДПРИЄМЦЯ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

Захаріяш Л.П. Вплив образу-типажу підприємця на реалізацію ділової активності молоді. Виявлено специфічні соціально-психологічні складові особистості успішного підприємця, а саме: мотивація досягнення, психологічна гнучкість, готовність ризикувати, позитивне мислення; домінування таких цінностей, як робота, гроші та свобода; високий рівень освіти і освіченості, стійкість соціальних зв'язків, адаптивний досвід, професіоналізм, а також виявлено значущість емоційного капіталу (любов до справи, пристрасть, відчуття самореалізації). Встановлено, що вплив образу підприємця на прояв ділової активності особи обумовлений специфікою образу-типажу підприємця. Виявлено п'ять найбільш поширених серед молоді образів-типажів підприємця: «Харизматичний», «Авантюрний», «Працеголик», «Місіонерський», «Віктимний». Встановлено вплив образу-типажу на професійні настанови, мотиви, цінності та на процес професійного самовизначення особи.

Ключові слова: образ-типаж підприємця, соціально-психологічний вплив, професійне самовизначення, мотивація, ділова активність.

Захаріяш Л.П. Влияние образа-типажа предпринимателя на реализацию деловой активности молодежи. Определены специфические социально-психологические черты успешного предпринимателя, а именно: мотивация достижения, психологическая гибкость, готовность рисковать, позитивное мышление; доминирование таких ценностей, как работа, деньги и свобода, высокий уровень образованности, устойчивость социальных связей, адаптивный опыт, профессионализм, а также выявлена высокая значимость эмоционального капитала (любовь к делу, страсть, чувство самореализации). Выявлены пять основных образов-типажей предпринимателя в общественном мнении молодежи: «Харизматичный», «Авантюрный», «Трудоголик», «Миссионер», «Виктимный». Доказано, что особенности восприятия предпринимателя личностью влияют на формирование профессиональных установок относительно будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: образ-типаж предпринимателя, социально-психологическое влияние, профессиональное самоопределение, мотивация, деловая активность.